

lijk instituut voor de tropen benevens het Tropenmuseum - voorwaar een complex dat de moeite loont. Ook op een andere wijze is het boek niet compleet: bij E. H. Gugel (1832-1905), die voor de Utrechtse universiteit een gebouw neerzette, had ik graag willen weten waar dat gebouw stond, en of het er nog is. Ik zocht ernaar, tevergeefs.

Wie een handboek wil raadplegen waarin de belangrijkste interieurontwerpers vanaf 1870 degelijk beschreven staan, neme *Van neorenaissance tot postmodernisme* ter hand. Wie meent dat de vragen uit de inleiding voor de auteurs van de eropvolgende hoofdstukken richtinggevend zijn geweest, zal teleurgesteld worden.

Tessel Pollmann

B. de Meulder, *De kampen van Kongo. Arbeid, kapitaal en rasverdeling in de koloniale planning* (Amsterdam: Meulenhoff, Antwerpen: Kritak, 1996, 157 blz., f39,90, ISBN 90 290 6017 4 (Meulenhoff), ISBN 90 6303 639 6 (Kritak).

Uitgaande van de vaststelling dat het verloop van de Belgische koloniale exploitatie in Kongo niet het resultaat was van puur gissen en missen, maar integendeel van een bewust georganiseerde koloniale planning, onderzoekt Bruno de Meulder in welke mate en op welke wijze de verzuchtingen van 'het kapitaal' effect hadden op de organisatie van 'de arbeid'. De plotse industriële ontwikkeling in diverse streken van Belgisch-Kongo veroorzaakte een diepgaande breuk met de traditionele arbeidsorganisatie en huisvesting. Wilde de kolonisator zijn economisch beleid met succes bekroond zien, dan was het 'noodzakelijk' om de vraag naar en het aanbod aan arbeid met elkaar in contact te brengen. Gelet op de grote schaal waarop dit diende te gebeuren, boog de werkgever zich niet alleen over de aanwerving en opleiding van arbeidskrachten, maar ook over de huisvesting en een territoriale vestigingspolitiek in het algemeen. Het resultaat was een doorgedreven urbanisatie van zorgvuldig ingeplante en uitgebouwde kampen volgens diverse types. De Meulder onderscheidt daarin twee ogenschijnlijk uiteenlopende wijzen van aanpak: het ene, uitgebouwd door Société générale-dochters, was strikt utilitaristisch en zonder 'overbodige' franjes; het andere type, dat onder meer voorkwam bij ontginningen van Gécomines, had een meer 'humanitair' karakter. Toch was de achterliggende motivatie ook daar enkel gericht op maximale winst. Alleen waren enkelen uit deze groep er meer van overtuigd dat een betere behandeling van de arbeidskrachten tot een hoger rendement kon leiden. De argumentatie ten gunste van deze *villages indigènes* was echter niet minder schrijnend. Recruitering en opleiding van vrouwen en zorg voor zuigelingen en kleuters kunnen daarbij alle worden geïnterpreteerd als cynische stappen in een bewust proces.

De stap, volgend op het huisvestingsbeleid en de kampenurbanisatie, was het kweken van een nieuw, veredeld ras (de zogenaamde Tshanga-tshanga), dat bestand zou zijn tegen het hoge arbeidsritme in ongezonde en voor de zwarten nieuwe omstandigheden. Dat de theorieën - van Belgische origine - daarover precies in de jaren dertig werden verkondigd en enig succes kenden, bevestigt alleen maar het niet-toevallige karakter van het gehele proces.

Met deze studie slaagt De Meulder erin om, aan de hand van één concrete casus, de mythe van de Pax Belgica te doorbreken. Meer nog, zijn stelling dat het koloniale optreden in Kongo niet zomaar een exotisch avontuur van enkelen was, maar een spiegel van de gehele Belgische samenleving - koning, kerk en kapitaal voorop - wordt er krachtig mee onderstreept.

De auteur vergaloppeert zich mijns inziens echter waar hij nogal ongenueanceerd schrijft dat dit boek in feite over België handelt. Door parallellen te trekken met de Belgische situatie (het lanceren met name van een aantal initiatieven inzake sociale hygiëne kort na de Eerste Wereld-

oorlog, zoals het Nationaal werk voor kindervelzijn, de maatschappijen voor sociale woningbouw en de initiatieven ten gunste van schoolmaaltijden en kinderopvang) probeert hij aan te tonen dat ook deze initiatieven onderdeel waren van een sociaal disciplineringsproces. Hij heeft daarin ongetwijfeld gelijk, maar zo nieuw is deze vaststelling niet. Het lijkt een interessantere vraag om de mechanismen achter dit proces bloot te leggen en daarvoor gaat hij niet diep genoeg in (en dat kon uiteraard niet anders binnen het opzet van zijn boek) op de strikt Belgische casus.

Analoge studies over andere facetten van de Belgische koloniale politiek voor, tijdens en na het interbellum moeten boven aan de wetenschappelijke agenda inzake de geschiedenis van Belgisch-Kongo staan. Al te lang is het bekende beeld bepaald geworden enerzijds door officiële standpunten en anderzijds door 'herinneringen' van Belgische kolonialen, die er meestal van overtuigd waren dat ze op positieve wijze tot de verspreiding van 'de beschaving' bijdroegen. De confrontatie tussen beide types van publicaties - de memoires versus de wetenschappelijke analyses - kan niet alleen het onderscheid verklaren tussen de persoonlijke beleving van een fenomeen enerzijds en de sociologische interpretatie ervan anderzijds, maar ook een interessante bijdrage leveren in het methodologisch debat over de waarde en het gebruik van getuigenissen in het kader van de geschiedschrijving over Afrika. Het werk van Bruno de Meulder is een impliciete, maar dringende oproep tot deze vernieuwende benadering.

Luc François

Henk van Gelder, *Abraham Tuschinski* (Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar, 1996, 179 blz., f39,90, ISBN 90 388 2679 6).

Tegelijk met het 75-jarig bestaan van het Tuschinkitheater te Amsterdam verscheen in het najaar van 1996 een biografie over Abraham Tuschinski. Deze bekende bioscoopondernemer werd in 1886 in het Poolse plaatsje Brzeziny (Berkenbosje) onder de rook van Lodz geboren. Hij leerde daar het vak van vestenmaker en vertrok in 1904 naar Rotterdam. In Nederland werd hij beroemd door zijn theaters (zes in Rotterdam, een in Schiedam en het nog bestaande theater in Amsterdam) en door de luxe bioscoopstijl die hij vormgaf. Verder timmerde hij aan de weg door de geluidsfilm naar Nederland te halen en de gefilmde documentaire te introduceren. Hij nodigde beroemde filmsterren uit en genoot bekendheid door zijn spectaculaire reclamestunts. Het Tuschinski-concern ging uiteindelijk financieel ten onder aan te grote investeringen. Dat gebeurde aan de vooravond van een nog grotere ramp. Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waren de joodse Tuschinski en zijn familie hun leven niet meer zeker. In het najaar van 1942 stierf Abraham Tuschinski in Auschwitz.

De biografie door Henk van Gelder is een verzorgd uitgevoerd, vlot geschreven boek vol grappige en ontroerende anekdotes over deze interessante man. Dit neemt niet weg dat Tuschinski beter had verdiend. Geschiedenisstudenten worden in het eerste jaar van hun studie al gewezen op het gevaar van het overnemen van gegevens zonder deze in de bronnen te controleren en het geheel vervolgens als feiten te presenteren. Van Gelder is meerdere malen in deze val getuimeld. Rondom Tuschinski bestaan een aantal mythen die door eerdere biografen als Max Tak, Alex de Haas en Simon van Collem, overigens met de beste bedoelingen, zijn gecreëerd en in stand gehouden.

Zo zou Tuschinski in 1904 zijn geboorteland hebben ontvlucht om via Rotterdam naar Amerika te gaan. Volgens sommigen was hij zelfs op de vlucht voor pogroms in zijn woonplaats, terwijl er in die periode in dat gebied helemaal geen pogroms voorkwamen. Van Gelder gaat